

GAMS

BELGIQUE - BELGIË

GBV & ASYLUM
LEARN & ACT

4

TRANSVERSALE
FICHE

Individuele gespreksvoering*

* Er wordt in deze fiche gestreefd naar een genderbewust en inclusief taalgebruik. Hoewel hierbij erkend wordt dat de Nederlandse taal hierin tekort schiet, werd ervoor gekozen de vermelding 'v/m/x' weg te laten om de continuïteit van de tekst te verzekeren.

Inhoudstafel

1. Basisprincipes	1
1.1. Een benadering hanteren waarbij de persoon centraal staat.....	1
1.2. Zich bewust zijn van de referentiekaders.....	3
2. Basishoudingen	6
3. Eerstelijnsondersteuning : de LIVES-benadering (WHO 2014)	8
3.1. Luisteren.....	8
3.2. Zich informeren over de noden van de persoon.....	10
3.3. Geruststellen - valideren.....	11
3.4. Risico's beheren.....	11
3.5. Ondersteunen en begeleiden.....	12
4. Motiverende gespreksvoering voor bewustwording en verandering	13
5. Zorg dragen voor zichzelf (selfcare)	16
6. Bronnen voor verdere studie	19

1 | Basisprincipes

Het organiseren van een individueel gesprek waarbij (een vermoeden van) gendergerelateerd geweld besproken dient te worden,

vergt een specifieke aanpak. Zo ook wanneer het personen betreft binnen een context van asiel.

1.1. EEN BENADERING HANTEREN WAARBIJ DE PERSOON CENTRAAL STAAT

Een benadering, gericht op de persoon die gendergerelateerd geweld ervaren heeft, houdt in dat de persoon centraal gesteld wordt in het proces, met een zo groot mogelijk respect voor de rechten, noden en vragen van deze persoon¹. Deze gespreksmethodiek, gebaseerd op de mensenrechten en een gendersensitieve benadering, heeft tot doel de controle terug te geven aan de persoon in kwestie en het 'empowerment' te vergroten.

Recht op veiligheid

Veiligheid en zekerheid voor de betrokken personen, evenals voor hun kinderen en personen die hen geholpen hebben, moeten de eerste prioriteit vormen voor alle actoren. Personen die gendergerelateerd geweld ervaren hebben of antecedenten van mishandeling vertonen, lopen vaak een hoog risico opnieuw geweld te ervaren vanwege daders of hun omgeving.

In de praktijk betekent dit:

- De gesprekken op een rustige en private plaats voeren.
- De veiligheid van de betrokkenen evalueren en de bijkomende veiligheidsmaatregelen nemen, in samenspraak met de betrokkene.

- Acties ondernemen met de weloverwogen toestemming van (en samen met) de persoon in kwestie.

Recht op geheimhouding

Geheimhouding in acht nemen, houdt in dat geen enkele informatie op eender welk moment prijsgegeven wordt aan een derde partij, zonder de weloverwogen toestemming van de betrokken persoon.

Geheimhouding begunstigt veiligheid, vertrouwen en autonoom optreden.

In de praktijk betekent dit:

- Slechts pertinente informatie delen. Geen namen vermelden wanneer informatie gegeven wordt of iemands parcours besproken wordt met andere personen.
- Geen professionele telefoonoproepen beantwoorden waarbij namen genoemd worden van mensen, in het openbaar vervoer, tijdens lunchpauzes met collega's, of tijdens vergaderingen met personen die niet tot de dienst behoren.
- Indien de noodzaak zich voordoet informatie te delen met professionals (bv. voor een doorverwijzing), dient eerst toestemming gevraagd te worden aan de betrokken persoon.
- Persoonlijke gegevens beveiligen (achter slot in geval van een papieren dossier, met een toegangscode indien digitaal).

¹ GBV Sub-Cluster (2018). Standard Operating Procedures for Gender-Based Violence Prevention and Response. Retrieved from : https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/gbv_sc_sops_2018_english_final.pdf.

Recht op waardigheid en zelfbeschikking

De persoon die gendergerelateerd geweld ervaren heeft, heeft de controle en bepaalt het tempo en het traject. De rol van de begeleiding bestaat erin het herstel te vergemakkelijken en de nodige hulpbronnen hiertoe te verschaffen.

Alle ondernomen stappen moeten gebeuren met respect voor de keuzes, wensen, rechten en waardigheid van de persoon.

In de praktijk betekent dit:

- Respect opbrengen voor de kracht en het vermogen van de persoon om het hoofd te kunnen bieden aan wat men overkomen is.
- Tonen dat u de persoon gelooft, dat u het relaas niet in vraag stelt en dat u het privéleven respecteert.
- Emotionele steun bieden aan de betrokken persoon, een actief luisterend oor, zonder een oordeel te vellen.
- Aan de betrokkene informatie verschaffen over de beschikbare diensten/hulpverlening zodat de persoon een keuze kan maken.
- Duidelijk zijn wat betreft uw rol en het soort steun en bijstand die u kunt aanbieden, nooit beloftes doen die u niet kunt waarmaken.
- Goed geïnformeerd zijn over de doorverwijzingsopties (bv. medisch, psychosociaal, economisch, gerechtelijk), met inbegrip van de beschikbare diensten/hulpverlening en de veiligheid van de betrokken personen.

Recht op non-discriminatie

Personen die gendergerelateerd geweld ervaren hebben, moeten kunnen genieten van een gelijke en correcte behandeling, ongeacht hun leeftijd, geslacht, ras, religie, nationaliteit, etnische afkomst, seksuele oriëntatie of welke eigenschap dan ook.

In de praktijk betekent dit:

- Alle personen op gelijkwaardige manier behandelen.
- Geen hypothesen maken betreffende het verleden of de antecedenten van de persoon.
- Zich bewust zijn van de eigen vooroordelen en meningen over gendergerelateerd geweld.

Recht op gelijkheid tussen vrouwen en mannen

In de overgrote meerderheid zijn **vrouwen** en **meisjes** de belangrijkste slachtoffers van gendergerelateerd geweld² omdat de ongelijke machtsverhoudingen in de maatschappij hen in een **kwetsbare positie** stelt.

→ Zie transversale fiche 1: 'Gender en gendergerelateerd geweld' voor meer info.

Het is dus eveneens van belang een gendersensitieve benadering te hanteren, m.a.w. zich bewust te zijn van de machtsrelaties en normen die geweld tegenover vrouwen bestendigen.

In de praktijk betekent dit:

- Een vrouw de mogelijkheid bieden individueel gehoord te worden tijdens een gesprek (zonder echtgenoot, zonder kinderen of andere familieleden of leden van de gemeenschap die in het centrum verblijven).
- De toegang verzekeren tot haar eigen financiële middelen (zakgeld, toegang tot jobs in het centrum).

2 Garcia-Moreno C, Jansen H, Ellsberg M, Heise L, Watts C. (2005). « Étude multipays de l' Organisation mondiale de la Santé (OMS) sur la santé des femmes et la violence domestique à l'égard des femmes : premiers résultats concernant la prévalence, les effets sur la santé et les réactions des femmes », Genève, Retrieved from <https://bit.ly/2RvG6yN>.

1.2. ZICH BEWUST ZIJN VAN DE REFERENTIEKADERS

Elke persoon steunt op bepaalde referentiekaders om te evalueren en te oordelen. Het is van belang dit in te zien (zowel bij zichzelf als bij de gesprekspartner) om adequaat de ernst van bepaalde situaties van gendergerelateerd geweld te kunnen analyseren en efficiënt hulp te kunnen bieden.

Er zijn dus enkele **valkuilen, of vooroordelen** die men beter vermijdt³:

Cultuurrelativisme

“Ze werd uitgehuwelijkt op haar 16^e, zoals gebruikelijk in hun cultuur.”⁴

Sociaal assistente in een opvangcentrum

Een **culturaliserende benadering** verklaart geweld hoofdzakelijk vanuit de cultuur en/of de religie van de betrokken personen. Het zijn dus vooral de **‘andere’ normen en waarden van de minderheden** die aangehaald worden als verklaring voor het geweld. De vorm van geweld als zodanig zou dus kunnen beschouwd worden als **‘othering practice’⁵**: een vorm van geweld die eigen is aan een bepaalde cultuur. In dit opzicht wordt **cultuur** beschreven **als een soort dwingende macht**. Personen die deel uitmaken van een bepaalde cultuur (en/of religie) worden als het ware gedwongen (vanuit sociale, culturele, religieuze druk) bepaalde handelingen te stellen.

↳ **Valkuil:** het toeschrijven van geweld of gewelddadig gedrag aan een ‘andere cultuur’ met vaststaande normen en waar-

den die afwijken van de ‘eigen cultuur’, maakt **het moeilijk om geweld bespreekbaar te maken**.

Vanuit een cultuurrelativerende positie kan men zich immers verplicht voelen om de ‘andere cultuur’ te respecteren, waardoor het onmogelijk wordt om een oordeel uit te spreken over praktijken die door ‘cultuur’ opgelegd lijken. Deze houding kan ook geïnternaliseerd zijn bij personen afkomstig uit een minderheidscultuur. Dit kan leiden tot **normalisering** van bepaalde vormen van geweld, terwijl cultuur noch religie geweld kunnen rechtvaardigen.

Intercultureel analfabetisme⁶

“Ik begrijp niet dat moeders hun dochters kunnen laten besnijden.”

Verpleegster in een opvangcentrum

Wanneer men een gesprek aangaat met een persoon, is het van belang zich als hulpverlener/hulpverlenster te decentraliseren om de betrokken persoon aan de praat te krijgen, om vertrouwd te raken met zijn/haar kennis, zonder zich op te stellen als alwetend expert/e, en zonder de feiten te analyseren via het eigen referentiekader. Cultureel competent zijn houdt in dat men probeert om de verschillende sociale contexten en maatschappelijke normen te begrijpen, dat men de talenten en vaardigheden van eenieder naar waarde kan inschatten en dat men streeft

3 Withaecx, S. (2015), Eer, gender en geweld in een context van migratie. Een empirisch-ethisch onderzoek naar betekenissen en beleving van eer en eergegerelateerd geweld, met Vlaanderen als case-study, PhD Thesis, Bruxelles, VUB. Retrieved from https://www.vub.be/sites/vub/files/WITHAECKX_NL.pdf.

4 Alle citaten in dit document zijn afkomstig uit getuigenissen van professionals die in contact staan met personen die internationale bescherming aanvragen.

5 Powel J (2017). Us vs them: the sinister techniques of ‘othering’ - and how to avoid them. The Guardian nov 08. Retrieved from <https://www.theguardian.com/inequality/2017/nov/08/us-vs-them-the-sinister-techniques-of-othering-and-how-to-avoid-them>.

6 Het begrip ‘cultureel analfabetisme’ werd geïntroduceerd door Marie-Pascaline Menono op een studiedag van de GVB/E in Québec, georganiseerd door de ‘Table de concertation des organismes au service des personnes réfugiées et immigrantes’ (TCRI) op de Campus Longueuil van de universiteit van Sherbrooke. Haar voordracht kan bekeken worden via volgende link: <https://www.facebook.com/103558757873262/videos/182952179462172/UzpfSTEwMDAwMzQ3NzEzMzEOMDoyNjQ4NDExMDUxOTUxNTQw>.

naar een relatie zonder gezag (expert) en zich geïnteresseerd en nieuwsgierig opstelt naar wat de gesprekspartner te vertellen heeft over de eigen context.

In dit welbepaalde voorbeeld van besnijdenis is het van belang het woord te geven aan de betrokken persoon (een moeder) zodat zij kan uitleggen hoe haar eerste dochter besneden werd op bevel van de grootmoeder langs vaderskant en hoe ze besloot naar Europa te vluchten om haar tweede dochter te beschermen.

Men moet opnieuw vertrekken vanuit de realiteit van de persoon en hem/haar in het middelpunt stellen zodat hij/zij vragen kan stellen en noden kan uitdrukken en jullie samen tot de beste oplossing kunnen komen.

Begrijpen betekent niet 'alles aanvaarden'. Er is een kader dat niet-onderhandelbaar is (zoals de internationale rechten van de mens, de Belgische wetgeving).

- ↳ **Valkuil:** wanneer men 'interculturele analfabeet' is (d.w.z. wanneer men niet de sleutels tot interculturele competentie heeft), zal men geneigd zijn de situatie te analyseren vanuit het eigen referentiekader en oplossingen voorstellen die niet aangepast zijn aan de betrokken persoon.

Complexiteit

"U hebt me juist gesproken over geweld binnen uw relatie, maar het zal moeilijk zijn. Want u hebt een asielaanvraag ingediend samen met uw echtgenoot. Bovendien kent u niemand anders dan hem hier in België, en u spreekt ook de taal niet."

"Ja, er zijn veel ongewenste intimiteiten in de centra, maar dat krijg je wanneer je zo veel personen bij elkaar zet. Dus wat wilt u dat ik doe?"

Sociaal assistente in een opvangcentrum

Geweld in migratiecontext wordt over het algemeen door professionals gepercipieerd

als een complexe problematiek. Meerdere factoren kunnen immers interageren en van invloed zijn op de geweldsituaties: onzekerheid inzake het verblijfsstatuut, socio-economische marginalisatie, kwetsbaarheid in verband met huisvesting, etc.

- ↳ **Valkuil:** deze benadering kan leiden tot **immobilisme of gelatenheid**, daar de situatie ingeschat wordt als te complex en zonder onmiddellijke oplossing. Daarnaast kan deze context-specifieke houding ook leiden tot het minimaliseren van **de eigen verantwoordelijkheid van de geweldpleger** door de moeilijke context aan te halen als excuus voor het gestelde gedrag.

Intersectionaliteit

"Aangezien ik toen de taal niet sprak, en ik niet over een netwerk beschikte, en niet wist wie ik kon vertrouwen, bleef ik enigszins gevangen zitten in een geweldsituatie."

Asielzoekster

Vanuit een **kruispuntperspectief** op geweld wordt aandacht gevestigd op **de interactie tussen verschillende factoren die leiden tot verschillende machtsposities** op basis van onder andere gender, etniciteit en religie. De machtsverschillen kunnen leiden tot angst, wantrouwen of frustratie tegenover een meerderheid. Maar ook het gebrek aan socio-economische en politieke macht beïnvloedt de opties die vooral vrouwen uit minderheden hebben om zich te onttrekken aan geweld en beroep te doen op hulpverlening, politie en justitie. Verschil kan echter ook niet gereduceerd worden tot etnische, religieuze of culturele verschillen, maar wordt verder vormgegeven door andere vormen van sociale categorisering, die voortkomen uit leeftijd, sociale klasse of seksuele oriëntatie. Verschil dient daarom begrepen te worden vanuit **de kruising van de verschillende**

sociale identiteitscategorieën waartoe een individu kan behoren; ook wel deelidentiteiten genoemd.

Het zijn deze complexe constructies van verschil, die maken dat **personen die behoren tot minderheidsgroepen** te maken krijgen met **bijkomende moeilijkheden wanneer ze geconfronteerd worden met geweld**: niet enkel culturele opvattingen, maar de hele maatschappelijke context waarin ze gepositioneerd zijn, verhogen hun kwetsbaarheid en maken het hen moeilijk om geweld te ontvluchten en professionele hulp te vinden.⁷

- ↳ **Valkuil:** Deze benadering richt zich op personen die geconfronteerd worden met discriminatie en geweld en de begeleiding en minder op de oorzaken van geweld en op de personen die geweld plegen.

⁷ Withaecx, S. (2015), Eer, gender en geweld in een context van migratie. Een empirisch-ethisch onderzoek naar betekenissen en beleving van eer en eerge relateerd geweld, met Vlaanderen als case-study, PhD Thesis, Bruxelles, VUB. Retrieved from https://www.vub.be/sites/vub/files/WITHAECKX_NL.pdf.

2 | Basishoudingen

Naast een inzicht in de referentiekaders, is het belangrijk **een open dialooghouding** (een houding van openheid voor wat anderen te zeggen hebben) aan te nemen om zo een effectieve begeleiding te bieden.

Het uitgangspunt hierbij is dat **de persoon in kwestie centraal staat**, de regie in handen heeft en alle stappen ondernomen worden op het tempo van de persoon zelf.

Respect en openheid

Toon interesse en vraag de persoon je de situatie uit te leggen in eigen woorden:

- *Ik vind het belangrijk goed te begrijpen wat je me vertelt.*
- *Ik weet dit niet en ben benieuwd hoe jij daar tegenover staat.*

Moedig de persoon aan tot spreken en vermijd een vooringenomenheid of het opdringen van een eigen agenda.

Ook al gaat dit in tegen het eigen referentiekader, accepteer en respecteer de mening, houding, reactie van de betrokken persoon. Wees ook eerlijk over eigen emoties:

Ik schrik daar wel wat van.

Authenticiteit en empathie

Probeer de situatie te begrijpen vanuit het perspectief en het referentiekader van de betrokken persoon. Ga uit van positieve intenties. Speel geen rol, wees eerlijk en stel je op als een gelijke. Laat de persoon in kwestie praten en vermijd het geven van advies en meningen.

- *Kan je me iets meer vertellen over...?*
- *Ik ga er zeker van uit dat je het beste voor hebt met je kinderen.*

Actief luisteren

Gebruik bevestigende, open lichaamshouding (knikken, armen en benen niet gekruist) en herhaal ter bevestiging en toetsing wat er gezegd werd:

Als ik het goed begrijp...

Gebruik open vragen en moedig de persoon aan tot spreken:

- *Vertel me*
- *Leg me uit*
- *Wat gebeurde er daarna?*

ANDERE AANDACHTSPUNTEN OM TOT EEN EFFECTIEVE HULPVERLENING TE KOMEN:

Genderrollen

Een oog hebben voor diversiteit is belangrijk, maar te veel nadruk leggen op verschillen kan tot onnodige obstakels leiden. Ook tussen personen die binnen dezelfde genderrol geplaatst worden, bestaan interpersoonlijke verschillen.

Toch is het goed om in het kader van een hulpverlening aan personen die gendergereleerd geweld ervaren hebben, stil te staan bij de sociaal geconstrueerde rolverwachtingen. Hiermee wordt bedoeld; gedrag dat als gepast en gangbaar wordt beschouwd voor individuen van een specifieke sekse, bijvoorbeeld 'Mannen zijn agressief.' en 'Vrouwen moeten zich gediensig opstellen.' Doorheen de hulpverlening en positieve ervaringen kunnen deze negatieve vooroordelen ook weerlegd worden.

- *Jij hebt (als vrouw) zelf de controle over je hulptraject.*
- *Je kan dit (als vrouw) zelf beslissen.*
- *Ik ben hier (als mannelijke hulpverlener) om naar jou (als vrouw) te luisteren en jou te ondersteunen en te helpen. Dat is mijn rol.*

Wanneer bepaalde rolverwachtingen en -patronen toch obstakels vormen in de begeleiding en de betrokken persoon zich bijvoorbeeld niet kan openstellen tegenover iemand van een bepaalde sekse, is het goed dit te bespreken en door te verwijzen naar een collega.

Slachtofferschap vermijden

Streef empowerment na en ga krachtgericht te werk (ga uit van de positieve eigenschappen, vaardigheden). Beschouw de persoon niet als slachtoffer, maar als een individu met veerkracht die een traumatische ervaring overleefd heeft. De term 'slachtoffer' klinkt eerder passief en bevoogdend. Deze houding

dient zeker vermeden te worden om te waarborgen dat de persoon in kwestie de regie heeft over het zorgverleningstraject. Om die reden wordt binnen bepaalde organisaties de term 'overlevers-survivors' verkozen.

Te vermijden uitspraken:

- *Het komt wel goed.*
- *We gaan dit voor je oplossen.*

Woord- en taalgebruik

Neem woordgebruik over. Wanneer niet duidelijk is wat er met een bepaald woord bedoeld wordt, vraag dit dan na:

Wat bedoel je met (benoem woord)?

Ga dit zeker niet zelf invullen en vermijd in eerste instantie expliciet taalgebruik: "Verkrachting, seks, penetratie, vermindering". Deze termen kunnen zeer hard en beschamend overkomen.

Gebruik 'verandertaal' door open, evocatieve vragen te stellen rond ideeën (**Ideas**), bezorgdheden (**Concerns**) en verwachtingen (**Expectations**): **ICE**-vragen:

- *Wat is er volgens jou aan de hand? Wat vind je op dit moment van je situatie? (I)*
- *Waar maak je je het meeste zorgen over? Welke bezorgdheden heb je specifiek op dit moment?" (C)*
- *Hoe zouden we dit het beste kunnen aanpakken volgens jou? Waar hoop je op of verwacht je dat er op dit moment kan gebeuren? (E)*

3

Eerstelijnsondersteuning : de LIVES-benadering (WHO 2014)

De Wereldgezondheidsorganisatie geeft in een praktische gids betreffende eerstelijns- ondersteuning van vrouwen die gendergerelateerd geweld ervaren hebben een beschrijving van de LIVES-aanpak⁸. Deze behelst 5 eenvoudige taken en biedt tevens een antwoord op de emotionele en praktische noden.

Het Engelse woord 'LIVES' is een memotechnisch middel dat de vijf taken samenvat waardoor bescherming geboden kan worden aan de betrokken vrouwen (en bij uitbreiding aan elke persoon die gendergerelateerd geweld ervaren heeft, ongeacht het geslacht).

Listen: empathisch en niet-oordelend **luisteren** - stiltes aanvaarden
Inquire about needs and concerns: **Noden en bezorgdheden bevragen**
Validate: **zelfvertrouwen geven:** haar treft geen schuld, integendeel, het was moedig naar hier te komen om erover te spreken
Enhance safety: **risico's beheren:** op andere gewelddaden anticiperen
Support: **ondersteunen/begeleiden:** informatie geven en samenwerken met hulpdiensten voor slachtoffers (belang van de referentiepersoon/vertrouwenspersoon)

Elke stap wordt in detail besproken in de volgende alinea's.

3.1. LUISTEREN

Luisteren is het belangrijkste element in kwalitatieve communicatie en vormt de basis van eerstelijnsondersteuning. Luisteren is meer dan alleen het verhaal van de persoon beluisteren.

Het betekent tegelijk luisteren naar wat de persoon zegt én niet zegt en letten op de lichaamstaal, met inbegrip van gezichtsuitdrukking, visueel contact en gebaren.

LEARN TO LISTEN WITH YOUR

Eyes

giving her your undivided attention

Ears

truly hearing her concerns

Heart

with caring and respect

⁸ Wereldgezondheidsorganisatie (2014). Health care for women subjected to intimate partner violence or sexual violence. A clinical handbook. WHO/RHR/14.26. Genève, WHO. Retrieved from : <https://www.who.int/reproductivehealth/publications/violence/vaw-clinical-handbook/en/>

DO'S EN DON'TS TIJDENS HET ACTIEF LUISTEREN	
✓ Do's	✗ Don'ts
Gedrag	
Wees geduldig en kalm.	Oefen geen druk uit op de persoon om zijn/haar verhaal te vertellen.
Maak duidelijk dat u aan het luisteren bent; bv. knik met het hoofd of zeg 'hmmm...'	Kijk niet naar uw uurwerk en spreek niet te snel. Beantwoord geen telefoonoproepen en kijk niet naar een computerscherm of schrijf niets op.
Houding	
Stem in met wat hij/zij voelt.	Veroordeel niet wat men gedaan of niet gedaan heeft, ook niet wat men voelt. Zeg niet: <ul style="list-style-type: none"> • <i>U zou dit zo niet mogen aanvoelen</i> • <i>U zou zich gelukkig moeten achten dit overleefd te hebben</i> • <i>Och arme</i>
Laat de persoon zijn/haar verhaal op eigen ritme vertellen.	Vraag de persoon niet zich te haasten.
Discours	
Geef de persoon de kans te zeggen wat wenselijk is. Vraag: <p style="text-align: center;"><i>Hoe kan ik u helpen?</i></p>	Vertrek niet van het principe dat u degene bent die best weet wat goed is voor de persoon in kwestie.
Geef de persoon de kans te zeggen wat men wil zeggen. Vraag: <p style="text-align: center;"><i>Wilt u me hier meer over zeggen?</i></p>	Onderbreek de persoon niet. Wacht tot men uitgesproken is alvorens vragen te stellen.
Laat stiltes toe. Geef de persoon de tijd om na te denken.	Probeer geen conclusies te trekken in zijn/haar plaats.
Houd de focus op de ervaringen van de persoon in kwestie en op de doelstelling ondersteuning te bieden.	Vertel geen verhalen van anderen en spreek niet over uw eigen ervaringen.
Stem in met wat men wil, en respecteer de wensen van de betrokken persoon.	Denk niet en handel niet alsof u de problemen zelf moet oplossen.

Tableau 1. A faire et à ne pas faire pendant l'écoute active, approche LIVES (sources: OMS 2014)

3.2. ZICH INFORMEREN OVER DE NODEN VAN DE PERSOON

Het doel is te vernemen wat het belangrijkste voor de persoon. Respecteer zijn/haar wil, en beantwoord aan zijn/haar noden. Hij/zij kan u informeren over zijn/haar fysieke, emoti-

onele of economische behoeftes, over zijn/haar bezorgdheden inzake veiligheid of sociale ondersteuning.

TECHNIEKEN VOOR INTERACTIE	
Principes	Voorbeelden
Formuleer je vragen als uitnodigingen om het woord te nemen.	<i>Waarover wenst u te spreken?</i>
Stel open vragen om de persoon aan te moedigen het woord te nemen, veeleer dan met "ja" of "neen" te antwoorden.	<i>Hoe voelt u zich hierbij?</i>
Herhaal of herformuleer wat de persoon zegt om na te gaan of je het goed begrepen hebt.	<i>U hebt vermeld dat u zich heel gefrustreerd voelt.</i>
Geef aan dat je de emoties van de persoon erkent.	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Ik heb de indruk dat u boos...</i> • <i>U lijkt zenuwachtig.</i>
Toon interesse en moedig de persoon aan nodige informatie te geven.	<i>Kunt u me meer vertellen hierover?</i>
Vraag door indien u het niet begrijpt.	<i>Kunt u dat opnieuw uitleggen alstublieft?</i>
Help de persoon de noden en bezorgdheden te omlijnen en tot uitdrukking te brengen.	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Is er iets wat u nodig hebt en wat u zorgen baart?</i> • <i>Het ziet ernaar uit dat u nood hebt aan een plaats waar u kunt logeren.</i> • <i>Ik heb de indruk dat u ongerust bent voor uw kinderen.</i>
Vat samen wat men tot uitdrukking gebracht heeft om misinterpretatie te vermijden.	<i>U lijkt te willen zeggen dat ...</i>
Te vermijden valkuil	
Stel geen suggestieve vragen zoals:	<i>Ik kan me indenken dat dit u uit uw lood geslagen heeft, of niet?</i>
Stel geen vragen ingeleid door 'Waarom?'. Ze kunnen beschuldigend overkomen.	<i>Waarom hebt u dit gedaan?</i>

Tabel 2. Technieken voor interactie, LIVES-benadering (bronnen: WHO 2014)

3.3. GERUSTSTELLEN - VALIDEREN

Het doel is om de persoon die gendergereleerd geweld ervaren heeft, duidelijk te maken dat de gevoelens die men heeft, normaal zijn, dat men deze zonder vrees kan uiten en dat men het recht heeft te leven zonder geweld en zonder angst. Iemands

ervaring erkennen betekent aan de persoon duidelijk maken dat er aandachtig geluisterd wordt, dat men begrepen en geloofd wordt zonder te veroordelen of voorwaarden te stellen.

- *Het is uw schuld niet. U bent niet verantwoordelijk.*
- *U kunt zonder vrees spreken.*
- *Er bestaat hulp. [Zeg dit slechts indien het waar is.]*
- *Wat u aangedaan werd, is niet te rechtvaardigen of te excuseren.*
- *Niemand verdient het geslagen te worden door zijn/haar partner in een relatie.*
- *Er zijn nog andere personen die dit meegemaakt hebben. Jammer genoeg werden reeds veel andere vrouwen met dit probleem geconfronteerd.*
- *Uw leven en uw gezondheid zijn waardevol.*
- *Iedereen verdient het zich veilig te voelen in eigen huis.*
- *Ik vrees dat dit schadelijk kan zijn voor uw gezondheid.*

3.4. RISICO'S BEHEREN

Het doel is de betrokken persoon te helpen de eigen situatie te evalueren en een plan op te stellen voor de eigen veiligheid naar de toekomst toe. De situatie evalueren en een veiligheidsplan opstellen is een continu proces dat niet samengevat kan worden in een eenmalig gesprek.

Na seksuele agressie:

De persoon die het geweld ervaren heeft, kent vaak de geweldpleger. Indien de dader in het opvangcentrum verblijft, is het wenselijk deze uit het centrum te verwijderen via een transfer, waarbij een disciplinaire procedure ingezet wordt en een signalement aan de politie doorgegeven wordt.

Indien wenselijk voor de persoon die het geweld ervaren heeft, kan deze ook overgeplaatst worden naar een ander centrum. Het moet in dat geval duidelijk zijn voor de persoon in kwestie dat dit een beschermende maatregel betreft, en geen disciplinaire.

→ Zie specifieke fiche 7 'Seksueel geweld en internationale bescherming'.

Na partnergeweld:

Sommige vrouwen zullen het als onnodig beschouwen een veiligheidsplan op te stellen omdat ze denken dat het geweld zich niet meer zal herhalen. Er bestaan tabellen waarmee de dringendheidsgraad en de noodzaak actie te ondernemen en de persoon in veiligheid te brengen, ingeschat kunnen worden.⁹

Uitleggen dat partnergeweld niet van die aard is dat het vanzelf zal stoppen. Integendeel, partnergeweld heeft de neiging voort te duren en zelfs te verergeren of frequenter te worden na verloop van tijd.

→ Zie specifiek fiche 6 'Partnergeweld en internationale bescherming'.

⁹ Snider C et al. Intimate partner violence: development of a brief risk assessment for the emergency department. Acad Emerg Med, 2009;16(11):1208-1216. Retrieved from : <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1553-2712.2009.00457.x/pdf>.

Indien volgens blijkt dat er onmiddellijk verhoogd risico is, is het van belang hier transparant in te zijn: *“Ik ben bezorgd om uw veiligheid. Laten we het even hebben over wat er gedaan moet worden om te verhinderen dat u gewond raakt”*. U kunt opties

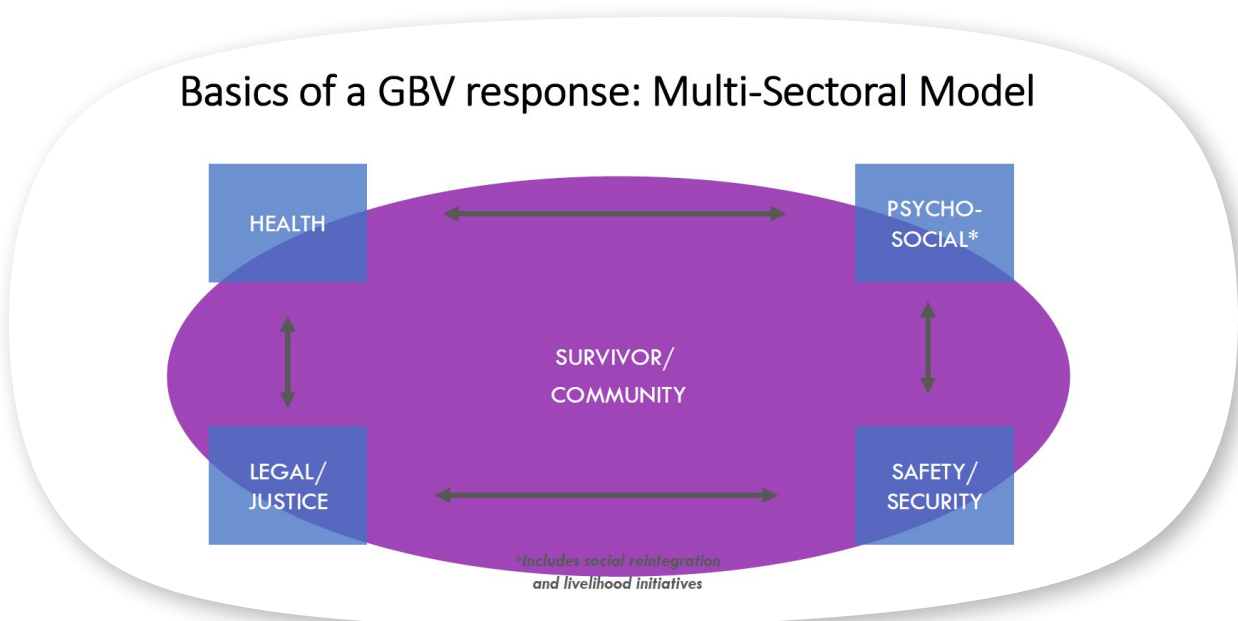
overwegen als bv. contact opnemen met de politie.

→ Zie transversale fiche 2 ‘Internationale en nationale bescherming’.

3.5. ONDERSTEUNEN EN BEGELEIDEN

Elke specifieke fiche binnen dit project beschrijft de verschillende mogelijke stappen om een persoon die gendergerelateerd geweld ervaren heeft, te identificeren en te begeleiden. Het is een globale en multisectoriële benadering die berust op psychosoci-

ale noden, gezondheid, juridische aspecten en veiligheidsbehoeften¹⁰. Het is van belang een benadering te hanteren die gericht is op de betrokken persoon. Deze persoon vormt steeds het middelpunt van het proces (zie figuur 1).

Figuur 1: Multisectoriële benadering van het antwoord op gendergerelateerd geweld (IASC 2015).

Het doel van deze stappen is de persoon de mogelijkheid bieden toegang te krijgen tot verschillende personen of diensten die een ondersteuning kunnen bieden om zo de situatie te verbeteren.

Het is van belang de persoon te informeren over de verschillende bestaande diensten zodat men zelf een geïnformeerde en bewuste keuze kan maken. Bepaalde diensten zullen beschikbaar zijn in het opvangcentrum, terwijl voor andere diensten een doorverwijzing nodig zal zijn naar een externe partner.

Het kan gebeuren dat de persoon weigert stappen te ondernemen in de onmiddellijke toekomst ondanks het geweld dat men ervaart. In dat geval moet u luisterbereid en beschikbaar blijven en aanklappend werken, zonder zich op te dringen. Indien de situatie urgent en levensbedreigend is, is men verplicht actie te ondernemen, zelfs zonder de toestemming van de persoon.

→ Zie transversale fiche 6 ‘Veiligheid in het opvangcentrum’.

¹⁰ Inter-Agency Standing Committee. 2015. Guidelines for Integrating Gender-Based Violence Interventions in Humanitarian Action: Reducing risk, promoting resilience and aiding recovery. Retrieved from: https://gbvguidelines.org/wp/wp-content/uploads/2015/09/2015-IASC-Gender-based-Violence-Guidelines_lo-res.pdf.

4 | Motiverende gespreksvoering voor bewustwording en verandering

Het kan gebeuren dat de persoon die te maken kreeg met geweld, zich niet realiseert dat men slachtoffer is en in gevaar verkeert. Begrijpen dat wat men ervaart of doormaakt heeft niet normaal is, of zelfs geweld-

dadig, is de eerste stap naar verandering. Dit proces speelt zich meestal af in meerdere fasen. Meerdere gesprekken zijn bijgevolg vereist.

De verschillende fasen van verandering, toegepast op een geweldsituatie:

Van Parijs (2013)¹¹ maakte een schema op over wat de hulpverlening kan doen rond

motivationaleel werken in elke fase:

Kenmerken van de betrokken persoon	Interventies begeleiding
1 VOORBESCHOUWING	
<ul style="list-style-type: none"> • Acht het onnodig de situatie te veranderen • Vermijdt over het probleem te moeten spreken • Minimaliseert de ernst van de situatie • Verdedigt de dader • Gaat op zoek naar een zondebok • Is ervan overtuigd dat het hopeloos is • Is van oordeel dat geweld nu eenmaal de normale gang van zaken is (het lot) 	<ul style="list-style-type: none"> • Bevestig aan de betrokkene dat u voelt dat men (nog) niet klaar is om concrete stappen te ondernemen. • Benadruk dat u niet de bedoeling hebt de betrokken persoon onder druk te zetten om de dingen te veranderen, maar wel na te gaan wat hij/zij zelf kan ondernemen om de situatie te veranderen, en wat in dit opzicht realistisch en realiseerbaar is. • Let er vooral op informatie te geven over de vormen van gendergerelateerd geweld, en bespreek niet-onderhandelbare kaders: mensenrechten, vrouwenrechten, kinderrechten op internationaal niveau en op het niveau van de Belgische wetgeving. • Zeg duidelijk dat u er bent om te helpen en blijf beschikbaar.

¹¹ Van Parijs, A-S (2013). *Stages of change* in Handboek Familiaal Geweld. Afl. 5. Geïntegreerde aanpak – concrete aanpak.1-3. Retrieved from https://www.kennisplein.be/Documents/26%20MKP_Motiveren%20in%20fasen%20van%20verandering.pdf

2 BESCHOUWEN/OVERWEGEN

- Is zich bewust geworden van het probleem
- Gaat op zoek naar informatie, stelt vragen
- Overweegt iets te ondernemen
- Probeert te begrijpen waarom iemand zich in zo'n situatie bevindt
- Denkt na in termen van wensen (indien... dan...)
- Probeert tijd te winnen
- Kiest geen partij
- Is bang
- Vraag aan de betrokken persoon of hij/zij reeds geprobeerd heeft iets te veranderen en wat hiervan het resultaat was.
- Bespreek met de betrokken persoon de problemen en hinderpalen die zich kunnen voordoen om de situatie te veranderen.
- **Ga samen op zoek naar informatie die een antwoord biedt op de vragen van de betrokken persoon** (Wat weet hij/zij zelf hierover?).
- Stel met de betrokken persoon een lijst van 'pro's' en 'contra's' op in verband met de verschillende beoogde veranderingen.
- Bied uw hulp aan en blijf beschikbaar.
- Spreek over de ervaringen van andere mensen, of over een boek of een film over een persoon die dezelfde situatie beleefd heeft.

3 BESLISSEN

- Besluit actie te ondernemen (op korte termijn)
- Bevestigt zijn/haar plannen tegenover de persoon/organisatie die hij/zij vertrouwt
- Ambivalentie, lastminute-beslissingen
- Vraagt hoe u kunt helpen
- Help de betrokken persoon een **veiligheidsplan** op te stellen: wat doen bij een volgende geweldsituatie?
- Leg een datum vast om een overhaaste en uitgestelde planning te vermijden; vergewis u ervan dat deze opgevolgd zal worden.
- **Bied informatie aan over de beschikbare hulp.**

4 ACTIEF VERANDEREN /OMZETTEN IN DE PRAKTIJK

- Engageert zich resoluut voor specifieke veranderingen;
- Praat met hulpdiensten, politie, advocaat
- **Maak een plan op voor de opvolging van de afspraken.**
- Detecteer signalen die erop wijzen dat de motivatie afneemt
- Overloop het veiligheidsplan.

TERUGVAL

- Komt terug op genomen beslissingen
- Probeer te weten te komen wat over het hoofd gezien werd. Welke obstakels werden onderschat?
- Overloop opnieuw de fases vanaf de 'voorbeschouwing'.

Het is de bedoeling om doorheen de fases tot bewustwording van het ondergane geweld te komen en een verandering in de situatie van de betrokken persoon tot stand te brengen.

Vermijd hierbij reacties die blijk geven van gebrek aan luistervaardigheid, waardoor de communicatie en de voortgang in het gesprek belemmerd of geblokkeerd worden:

- Sturen: *“U zou beter aangifte doen.”*
- Alarmeren: *“Het gaat volgens mij de foute kant uit.”*
- Oplossingen aanbrenge: *“Dit is simpel op te lossen.”*
- Overtuigen: *“Als u goed voor uzelf wil zorgen, zal u dit toch moeten doen.”*
- Moraliseren: *“U moet doen wat u het beste lijkt.”*
- Oordelen: *“Diep van binnen weet u nochtans wat u moet doen.”*
- Prijzen: *“U bent een heel sterke vrouw, dit gaat u vast lukken.”*
- Labelen: *“Ik weet dat dit moeilijk ligt voor u als moslima.”*
- Interpreteren of analyseren: *“Als u objectief naar de feiten kijkt, is het duidelijk.”*
- Geruststellen of troosten: *“Het komt allemaal wel goed.”*
- Overbevragen: *“Wilt u erover praten?”*
- Banaliseren: *“Sta er niet te lang bij stil.”*

Wanneer het gesprek belemmerd wordt, is het in elk geval aangewezen de reactie te benoemen en begrip te tonen voor de reactie. Mogelijke reacties zijn:

- Wegkijken, hoofd wegdraaien:
 - ↳ **Erken de reactie:** *“Ik kan me voorstellen dat dit gesprek niet makkelijk is. Probeer in uw eigen woorden uit te leggen wat u voelt.”*
- Weggaan, weigeren tot gesprek
 - ↳ **Respecteer ook deze reactie en geef dit aan:** *“Ik respecteer uw keuze en wil graag meegeven dat ik zeker bereikbaar blijf.”*
 - ↳ **Neem dit niet persoonlijk op.**
 - ↳ **Probeer na te gaan op welke manier of onder welke omstandigheden de persoon wel in gesprek zou gaan:** *“Wat kan ik doen om een gesprek mogelijk of makkelijker te maken?”* **Bespreek dit ook met collega's.**
- Emotionele reactie:
 - ↳ **Erken de emotie:** *“Ik zie dat u verdrietig/boos/bang/... wordt. Ik kan dit begrijpen. Probeer me te vertellen wat er in u omgaat.”*
 - ↳ **Stilte:** Gebruik de stilte om de persoon te laten kalmeren, om de woorden te vinden die de gevoelens kunnen uiten.
 - ↳ **Aanraking bij emotionele reactie:**
 - Zeg wat je gaat doen en vraag altijd toestemming.
 - Vermijd aanrakingen wanneer dit niet goed aanvoelt voor jezelf.
 - Vermijd aanrakingen wanneer de persoon kwaad is.
 - ↳ **Hevige reactie:** Dissociatie (afwezigheid): Probeer de persoon terug te brengen naar het hier en nu:
 - Herhaal de naam van de persoon, je eigen naam en de setting: *“Uw naam is (naam persoon), ik ben (eigen naam), uw begeleider/ster in het opvangcentrum. U bent hier nu in (benoem lokaal). U bent veilig.”*
 - Probeer oogcontact te maken.
 - Probeer samen langzaam te ademen door neus (in) en mond (uit).
 - Probeer de persoon door aanraking terug te brengen (zie hierboven).

5

Zorg dragen voor zichzelf (selfcare)

Als eerstelijnsprofessional in de psychosociale of medische dienst is het van belang zorg te dragen voor je eigen noden.

De noden van de professional die luistert, begeleidt, zorg draagt zijn even belangrijk als die van de personen die men begeleidt,

daar professionals zelf hun eigen werkinstrument zijn. Om dus goede begeleiding te bieden is het nodig voor zichzelf te zorgen. Het gebeurt dat een professional hevige reacties of emoties heeft bij het luisteren naar een getuigenis of wanneer in het gesprek vragen over geweldpleging aan bod komen

Hieronder enkele **basisprincipes** om afstand te nemen ten opzichte van de eigen begeleiding en jezelf te beschermen:

- Opleiding volgen:
Over de verschillende types geweld, over gesprekstechnieken etc.
- In netwerkverband of team werken:
Samenwerking opzetten met organisaties en externe diensten, waarnaar doorverwezen kan worden.
- Beschikken over veilige plekken waar even pauze genomen kan worden:
Teamlokaal, eigen bureau, etc.
- Intervisies organiseren:
Regelmatig debriefen in verband met situaties die extra moeilijk waren.
- Individuele supervisies houden:
Aan je verantwoordelijke vragen, voor zover het nog niet gebeurd is, individuele supervisies te krijgen van een externe partner, om extra zware werklasten te bespreken.
- Relaxatieoefeningen doen (ademhaling, yoga, etc.):
Enkele eenvoudige relaxatieoefeningen of andere technieken leren die ingezet kunnen worden op momenten van stress.
- Een vast ritueel aannemen om de werkdag mee af te sluiten:
De planten water geven, een groot glas water drinken, je werkplek opruimen, kledij wisselen etc.

Hieronder ook enkele voorbeelden van oefeningen ter voorbereiding van individuele gesprekken¹².

Technieken vóór een gesprek

Om je voor te bereiden op een gesprek met een vrouw: 5 minuten vóór de afspraak enkele momenten nemen om even tot rust te komen; laat de taak waarmee je bezig bent even los en tank nieuwe energie voor het gesprek.

Ankeroefening

Zit neer en leun met je rug tegen de stoel, leg je handen op je dijen, voel hoe je voeten wortel schieten in de grond, sluit de ogen indien je wil, en adem enkele malen diep in op je eigen ritme, adem in door de neus en adem uit door de mond.

Oefening om energie op te doen

Trakteer je lichaam op een vingertoppenmassage, rechtopstaand, van kop tot teen. Begin met een lichte hoofdmassage vanaf de schedel, tik dan zacht op het gezicht (voorhoofd, wang, neus), knijp zachtjes in je wenkbrauwen. Daal dan af naar de nek, de schouders, de borst, de armen, de buik. Klop op je billen met de zijkant van je beide handen en ga verder op de dijen (voor en achter), en kuiten.

Tijdens het gesprek

Identificeer de eigen gevoelens tijdens het gesprek: breng je aandacht naar je emotionele beleving; stel jezelf de volgende vraag: *"Wat doet het met mezelf als ik een vrouw hierover hoor praten?"* (het kan gaan over een besnijdenis, een verkrachting, een rouwproces, etc.). *"Ik voel niets (...), het is te hard voor me om hier naar te luisteren (...), ik heb medelijden. (...) Het enerveert me",...*

Aanvaard vervolgens je emoties, maar zonder je te laten overstelpen. Gun jezelf het recht te voelen.

Na het gesprek

Besef dat je niet alleen staat om rond deze problematiek te werken; het is van belang moeilijke situaties met anderen te delen:

Intern

Neem het initiatief om binnen je team werkgroepen of intervisies op te starten,

Extern

Laat je regelmatig superviseren door een professional. De supervisie kan zowel individueel als collectief zijn (bv. bij stresserende gebeurtenissen).

Je kunt ook toetreden tot een reeds bestaande intervisiegroep die de problematiek behandelt waarmee je bezig bent. Vraag om inlichtingen bij samenwerkingspartners.

Gebruik je persoonlijke hulpbronnen:

- Las voldoende pauzes in tijdens het werk, ga een luchtje scheppen, ga indien mogelijk wandelen tijdens de middagpauze,

Het is van belang de **tekenen van professionele uitputting te herkennen:**

- **fysieke** symptomen zonder duidelijke medische oorzaak; hoofdpijn, buikpijn, constipatie, seksuele stoornissen, haaruitval, extreme vermoeidheid, etc.
- **emotionele** symptomen; abnormaal toegenomen gevoeligheid, prikkelbaar of zelfs agressief humeur, verlies van zelfvertrouwen, etc.
- **cognitieve** symptomen; vermindering van het concentratievermogen, van de creativiteit, vergeetachtigheid, etc.

In algemene zin: observeer jezelf en leer je reacties op stress en je gevoeligheden kennen.

¹² D'Aguanno A, Koletsis C (2012). « Femme excisée et réfugiée, ma façon de dire non » Savoir-faire et Savoir-être en entretien. Bruxelles, GAMS. Retrieved from <http://www.strategiesconcertees-mgf.be/en/tool/guide-pratique-femmes-excisee-et-refugiee-ma-facon-dexister-savoir-faire-et-savoir-etre-en-entretien>.

Hanteer strategieën die aangepast zijn aan je behoeften; wat werkt voor de een, zal misschien niet voldoen voor de andere.

Probeer, experimenteer en observeer hoe je jezelf voelt wanneer je een van de oefeningen uitvoert. Het is van belang je op je gemak te voelen met je keuze.

Heb vertrouwen in jezelf en houd je persoonlijke limieten in het oog.

Sleutelwoorden: Luister naar jezelf, luister naar je lichaam!

Te vermijden

Zorg ervoor dat je niet onder stress komt te staan, en verwaarloos of banaliseer geen alarmsignalen.

Indien je jezelf in deze tekens herkent, kan je de vertrouwenspersoon voor preventie van psychosociale risico's op het werk contacteren.

6

Bronnen voor verdere studie

- ↳ D'Aguanno, A., Kolestis, C. (2012). « Femme excisée et réfugiée, ma façon de dire non » **Savoir-faire et Savoir-être en entretien**. Bruxelles, GAMS. Retrieved from <http://www.strategiesconcertees-mgf.be/en/tool/guide-pratique-femmes-excisee-et-refugiee-ma-facon-dexister-savoir-faire-et-savoir-etre-en-entretien>
- ↳ Miller, W., Rollnick, S. (2014). **Motiverende gespreksvoering. Mensen helpen veranderen**, Ekklesia. Retrieved from https://www.motiverende-gespreksvoering.com/support-files/wat_is_motiverende_gespreksvoering.pdf
- ↳ SENSOA (2019). **Als professional praten over seksuele gezondheid**. Retrieved from <https://www.sensoa.be/als-professional-praten-over-seksuele-gezondheid>
- ↳ Van Parijs, A-S (2013). **Stages of change in Handboek Familiaal Geweld**. Aflevering 5. Geïntegreerde aanpak - concrete aanpak.1-3. Retrieved from https://www.kennisplein.be/Documents/26%20MKP_Motiveren%20in%20fasen%20van%20verandering.pdf
- ↳ Withaekx, S. (2015), **Eer, gender en geweld in een context van migratie. Een empirisch-ethisch onderzoek naar betekenissen en beleving van eer en eerge relateerd geweld, met Vlaanderen als case-study**, PhD Thesis, Bruxelles, VUB. Retrieved from https://www.vub.be/sites/vub/files/WITHAECKX_NL.pdf
- ↳ World Health Organisation (2014). **Health care for women subjected to intimate partner violence or sexual violence. A clinical handbook**. WHO/RHR/14.26. Genève, WHO. Retrieved from <https://www.who.int/reproductivehealth/publications/violence/vaw-clinical-handbook/en/>
- ↳ World Health Organisation (2020). **Caring for women subjected to violence: A WHO curriculum for training health-care providers**. Geneva, WHO. Retrieved from <https://www.who.int/reproductivehealth/publications/caring-for-women-subject-to-violence/en>

Gepubliceerd te Brussel in december 2019

Deze fiche 'Individuele gespreksvoering' maakt deel uit van een geheel van 15 didactische fiches, bestemd voor professionals binnen het opvangnetwerk. De bedoeling is een beter begrip te krijgen van gendergerelateerd geweld in het kader van internationale bescherming en hierop te kunnen inspelen.

Deze publicatie werd uitgewerkt, geproduceerd, uitgegeven en gepubliceerd door GAMS België, in partnerschap met Intact en de European Family Justice Center Alliance (EFJCA), met bijdragen van diverse organisaties (isala asbl, La Voix des femmes asbl, Le Monde selon les femmes asbl, Merhaba vzw, Payoke vzw, SOS Viol asbl), in het kader van het project 'Gender-Based Violence and Asylum: an integrated approach'. Het project werd gefinancierd door het programma 'Asylum, Migration and Integration Fund (AMIF)' van de Europese Commissie (D. G. Migration and Home Affairs).

Het geheel van de fiches en de namen van de personen die bijgedragen hebben tot deze opdracht, vindt men op de website www.gbv-asylum-hub.be

Verantwoordelijke uitgever

GAMS Belgique - GAMS België

Gabrielle Petitstraat, 6 - 1080 Brussel
www.gams.be
info@gams.be

Dit project werd financieel ondersteund door

Towards a more integrated migration policy, made possible by the AMIF

In partnerschap met

